

SZAKÁLY SÁNDOR

*A magyar királyi honvédség tisztikarának létrejötte és összetétele
(1919–1944)*

☒ *Ludovikás tiszjelöltek páncéltörő-kiképzésen. Török Pál nyugállományú őrnagy
amatőr felvétele*

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. október–novemberében elveszítette az első világháborút. A birodalom felbomlott, megindult az új államok kialakulása. A hadsereg több milliós tömegei visszatértek a frontokról, illetve hadifogságba kerültek. Az új és a részben új államok kormányai igyekeztek a hadseregeiket felállítani, vagy épp leszerelni.

A magyarországi polgári demokratikus forradalom győzelme után hatalomra került kormányok, illetve ezen kormányok hadügyminiszterei – részben a wilsoni békeelvek, részben saját pacifista felfogásuk, illetve a frontokról hazatérő fegyveres tömegek esetleg radikálisabb fellépésének megfékezése érdekében – megkérdőjelezték a hadsereg létének szükségességét. Szinte kivétel nélkül azt hangsúlyozták, hogy a polgári demokratikus Magyarországnak nincs szüksége nagy, általános hadkötelezettségen alapuló hadseregre. Az alapvetően önkéntesekből felállítandó hadsereg feladatát pedig elsősorban a belső béke és rend fenntartásában látták. Ezen feladat megvalósításához pedig elegendőnek látszott egy kis létszámú, önkéntes haderő.

A hadsereg szinte teljes egészének lefegyverzése érzékenyen, mondhatni létében érintette a hivatásos, de részben a tartalékos tisztikart is, hiszen egyértelművé vált, hogy a kislétszámú hadsereg nem tart igényt a korábbiakhoz hasonló létszámú tisztikarra.

A Károlyi Mihály vezette kormány már 1918 novemberének elején megkezdte a tisztikar – alapvetően a hivatásos tisztikar – létszámának a csökkentését, akkor amikor az ún. „zsoldoshadsereg” körvonalai még csak kirajzolódóban voltak, s a majdani tisztis létszám is bizonytalannak tűnt.

Az 1918. november–decemberében meghozott és végre is hajtott intézkedések – a tábornoki kar valamennyi tagjának nyugállományba

helyezése, a vezérkar, a hadmérnökkar és a tüzértörzskar megszüntetése, hivatásos és tartalékos tisztek felülvizsgálat nélküli elbocsátása, az ezredek szinte kivétel nélküli nyugdíjazása stb. – oda vezettek, hogy amikor a felállítandó hadsereg tiszti szükségleteit megállapították – 8500 fő – kiderült, hogy csak alig 7500 tiszt áll a kormány rendelkezésére, és ezek több mint egyharmada is tartalékos tiszt.

Természetesen a hiányzó tiszti létszám pótlása nem okozhatott volna nagy gondot, hiszen tisztek ezrei voltak állás és munka nélkül, de az akkor még fegyverben álló hadsereg létszáma nem indokolta a kiegészítést, és a politikai közhangulat sem kedvezett a hadsereg fejlesztésének.

A jelzett hiányok a nagyobb gondot a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte után jelentették, amikor a felállított Vörös Hadseregnél komoly tiszti hiányok mutatkoztak, és a román illetve a csehszlovák erők elleni harc során egyre inkább szükségesnek látszott a tiszti hiányok enyhítése. A Tanácsköztársaság vezetése 1919. április–májusában felhívással fordult a volt tisztekhez, és a hadseregbe történő belépésre buzdította őket, illetve kötelezővé tette azt számukra. Az egykori tisztek közül sok százan léptek be a Vörös Hadseregbe, és adták annak katonai vezetőit és szolgálták gyakorlatilag 1919 júniusáig. Az ún. északi hadjáratot követő visszavonulás után azonban egyre többen jelentettek betegeget, húzták ki magukat a szolgálat alól, mert úgy vélték, helytelen lépés volt a sikeres hadjárat után, bizonytalan ígéret alapján kiüríteni az elfoglalt területet.

A Vörös Hadsereg vezérkari főnökének, Stromfeld Aurélnak a példáját követő tisztek előtt ugyanakkor felvillant egy másik lehetőség is, a Szegeden szerveződő Nemzeti Hadsereg. Ez a hadsereg lett azután a majdani új magyar haderő magva.

A Nemzeti Hadsereget az ott működő ellenforradalmi kormány hadügyminiszterének – Horthy Miklós altengernagynak – 1919. június 6-án megjelent rendelete alapján kezdték szervezni. A rendelet szövege szerint a „vörös terror leküzdésére, valamint a törvényes rend és a biztonság helyreállítása céljából »Magyar Nemzeti Hadsereg« felállítása rendeltetett el.” Ennek az éppen csak alakulóban lévő hadseregnek a

tagjai csak olyan megbízható tisztek és altisztek lehettek, akik 1918. október 31-ig ténylegesen szolgáltak, még nem töltötték be az 50. életévüket, és a világháborúban legalább 12 havi arcvonalbeli, vagy vezérkari szolgálatot teljesítettek. Nem tekintették a szervezők kizáró oknak az 1918. október 31-e utáni nyugállományba helyezést.

A hadsereg felállítását, szervezését meghirdető hadügyminiszterium a megbízhatónak tekintett tisztek és altisztek mellett a későbbiekben önként jelentkező tisztekre és altisztekre is számított, de legénység jelentkezését is várta, melynek elmaradása esetén a behívási rendszert kívánta alkalmazni.

A lassan szerveződő hadsereg tisztí állománya kezdetben a Szegeden és környékén lévő hivatásos és tartalékos tisztekből verbuválódott, hiszen a hivatásos és tartalékos tisztek döntő többsége a Vörös Hadseregben szolgált, illetve olasz, román hadifogságban volt, vagy a megszállt területeken tartózkodott.

A Nemzeti Hadsereg kezdetben nem jelentett komoly erőt. Létszáma, felszereltsége, fegyverzete nem volt összevethető a Vörös Hadseregével. Létezése inkább alternatívát jelentett a Vörös Hadseregben szolgáló, vagy az onnét kiváló tisztek számára. 1919 júniusa után számos tiszt indult meg Szegedre, hogy a Nemzeti Hadseregben vállaljon szolgálatot.

A hadügyminiszteri poszton Horthy Miklóst felváltó Belitska Sándor vezérőrnagy 1919. július 27-én keltezett rendeletben szabályozta a Szegedre érkező tisztek fogadásának módját. Intézkedett egy személygyűjtő állomás felállításáról, melynél minden Szegedre érkező tisztnek jelentkezni kellett, hogy igazolja személyazonosságát, politikai megbízhatóságát.

Az igazolási eljárást lefolytató bizottság a tiszteket három csoportba sorolta: teljesen megbízhatóak, politikailag még nem tisztázottak, illetve politikailag rovott múltúak. Az utóbbi csoportba besoroltakat azonnal le kellett tartóztatni, bár a hadügyminiszteri rendelet tapintatos eljárásra intett: „A bajtársias szellem és egymás iránti kölcsönös tisztelet nem engedheti, hogy azon tisztjeink, kik nélkülözések és számtalan életveszély után végre eljuthatnak hozzánk, itt elutasító, sőt

durva fogadtatásban részesüljenek”. A Nemzeti Hadseregbe végül is csak azok a tisztek kerülhettek, akik az igazolási eljárás során megfelelőnek találtattak.

Az 1919. augusztus 19-ig működött szegedi ellenforradalmi kormány mellett a Budapesten létrejött Friedrich István vezette kormány is foglalkozott a tisztek forradalmak alatti magatartásának és működésének igazolásával. A hadügyminiszter, Schnetzner Ferenc vezérőrnagy 1919. augusztus 16-án kiadott rendelete kimondta, hogy a „felállítandó nemzeti hadseregbe csak azok a tisztek, tisztjelöltek, hadapródjelöltek és hasonló állásúak vehetők fel, akiknek tökéletes megbízhatósága minden kétségen felül áll”, ezért a nevezetteket igazoló eljárás alá kell vonni és meg kell állapítani, hogy az illető „a Tanácsköztársaság alatt és annak érdekében nem teljesített-e a köteles, illetve rákényszerített munkát meghaladó szolgálatot”.

A rendelet szövege kellően szabad kezet biztosított az igazoló bizottságoknak, hiszen mérlegelés kérdése volt, hogy mit is takar „a köteles, illetve rákényszerített munkát meghaladó szolgálat”. Nem véletlen tehát, hogy az igazoló bizottságok előtt a tisztek többsége a kényszerre hivatkozott, sőt elhangzottak olyan vélekedések is, mint Erb Gusztáv (1944-ben Hennyey Gusztáv szolgálaton kívüli viszonybeli vezérezredes, a Lakatos Géza vezette kormány külügyminisztere), aki Stromfeld Aurél perében tanúként azt mondta, hogy „a vörös hadsereg nacionalista célokért harcolt, Stromfeld alatt fokozatosan nemzeti színűvé vált, és nem küzdött osztályérdekéért”.

Természetesen voltak eltérő vélemények is a Vörös Hadseregben szolgált tisztekről, bár a „megbélyegzettek” döntő többsége is tovább szolgálhatott, így pl. Pawlas István alezredes vagy Berger Károly százados. Előbbiről azt írták, hogy a „kommunizmus alatt terror kényszere alatt nem állván a megengedhető simulékonyság mértékét oly méretében lépte túl, hogy ezen viselkedését a tisztai állásbecsületet összeegyeztetni nem lehet”. A később nevét Beregyfye változtató és 1944. október 16-a után honvédelmi miniszter és Honvéd Vezérkar főnökévé kinevezett Berger Károlyról 1920-ban azt jegyezték fel, hogy a „szegedi vörös gyalogezred segédtisztje volt, habár a szegedi kommunista viszo-

nyok távolról sem voltak olyan súlyosak, hogy egy tiszt az ún. vörös-hadseregbe való belépésre kényszerítve lett volna”.

A Nemzeti Hadsereg szervezése során egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a hadsereg szakmai felkészültségét, fegyelmét és társadalmi elfogadottságát csak úgy lehet javítani, ha megválnak mindazon személyektől, akik 1919-ben ugyan fontos szerepet kaptak a tanácsrendszer felszámolásában, de azt követően csak a haderő kárára váltak. Ezen személyek – Prónay Pál, Ostenburg-Moravek Gyula, Héjjas István stb. – és különítményeik eltávolítása, illetve felszámolása a katonai vezetés elemi érdeke volt. Az egy ideig még Kormányzóvá választott Fővezérrel is dacoló különítményeket a minisztertanács 1920. június 11-én feloszlatta, tagjai egy kisebb részét átvette a hadsereg, a többség azonban kivált a szolgálatból.

Horthy Miklós és a körülötte kialakuló katonai felső vezetés – melynek tagjai az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregének, illetve a volt magyar királyi honvédségnek a tábornokai és törzstisztjei közül kerültek ki, – érzékelve a konszolidáció iránti belső és külső igényt, a jogállamiság keretei között működő hadsereget tartották kívánatosnak. Ehhez a fegyelem megszilárdítása elengedhetetlenül szükséges volt. Horthy Miklós 1919. augusztus 23-án mint a Nemzeti Hadsereg Fővezére Tiszti parancsában a következőket fogalmazta meg: „Amióta a fővezérséget átvettem, egyik legfontosabb teendőmnek tartom, a tisztikart minden tekintetben ama magas katonai színvonalra újra felemelni, melyen a régi hadsereg kötelékében valamennyi magyar tiszt mindenkor állott. (...) Erős és tántoríthatatlan elhatározásom a magyar nemzeti hadsereg tisztikarát megóvni mindattól, ami annak tekintélyét leronthatja és mostani nehéz feladatának sikeres megoldását veszélyeztetheti.” Éppen ezért a fővezér, Horthy Miklós altengernagy úgy vélekedett, hogy a „felépítendő hadseregünk tisztikarának sziklavár fegyelemmel kell bírnia. A fegyelem lényegét a régi szolgálati szabályzat határozványai szabják meg. Minden parancsnoknak el nem mulasztható kötelességévé teszem, hogy saját hatáskörében ezen szabályzatnak fegyelmi tekintetben, valamennyi alárendelt tisztnek érvényt szerezzen. A legkíméletlenebb eszközöktől sem szabad visszari-

adnunk, hogy a letűnt korszak bomlasztó és fegyelmet ölő mótelyét sorainkból kiöljük.” A fegyelem helyreállításának és megszilárdításának legfontosabb elemeként rendeletek és parancsok tucatjai láttak napvilágot, melyek a tisztikar tagjainak politizálását tiltották. A katonai vezetés nem győzte hangsúlyozni, hogy a tiszteknek távol kell tartaniuk magukat a politikától és a hadügyminiszter már 1919. augusztus 11-én rendeletben tiltott be mindennemű politikai tevékenységet, de az eredmény nem érhetette el a megkívántat, mert 1919. augusztus 30-án a hadügyminiszternek meg kellett ismételnie korábbi rendeletét, mivel „egyes tisztek még mindig részt vesznek politikai mozgalmakban és ily irányú célzattal párhelyiségeket (klubokat) látogatnak”. Ugyanezen rendeletében a hadügyminiszter megerősítette azon véleményét a katonai vezetésnek, miszerint „a politizáló tiszteknek az új magyar hadseregben semmi esetben sem lesz helye”.

A Nemzeti Hadsereg Fővezérsége és a hadügyminisztérium megállapítása szerint nemcsak a politika fertőzte meg, de a korábbi erkölcsi állapota is jelentősen romlott. Ezt részben a világháború megpróbáltatásainak, részben a forradalomnak tudták be, de egyik sem adhat felmentést a megkívánt elvárások alól, hiszen a társadalom a tisztikaron keresztül ítéli meg a hadsereget. Nem szerencsés tehát ha a tisztikar, illetve annak tagjai „üres óráikat pincérnők, frisernők, manicür és egyéb gyanús nők társaságában töltik el, sőt mi több kiszolgálólányokkal, valamint kétes erkölcsű nőszemélyekkel nyilvánosan együtt vannak, étteremben asztalhoz ültetik, majd ezekkel elboroztatva szolgálati-, járőr-, propaganda- és egyéb szolgálati tevékenységüket a bor által hatványozott fantáziával beszélik el”.

Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia haderejét elődnek tartó katonai felső vezetés nagy figyelmet szentelt a tisztikar és a hadsereg elvesztett presztizsének visszaszerzésére. E célt szolgálta többek között Vogel Ákos alezredes A tisztí hivatás Ethikája című kis kötete, melyben a szerző kifejtette, hogy a „...nemzeti újjászületés gondolata és akarata a magyar nemzeti hadseregben találja meg legbiztosabb támaszát, mely erkölcsi erőforrásait viszont a tisztikar szelleméből meríti”.

A Nemzeti Hadsereg – mely létszámát tekintve 1919-ben mindössze néhány ezer főt tett ki – a Magyarországon működő antant misszió tagjainak a figyelmét is állandóan magára vonta. Az ő véleményük, álláspontjuk pedig a meghatározó lehetett a későbbiekben (is). Nem véletlen tehát, hogy a hadsereg vezetője, a fővezér Horthy Miklós a budapesti 1919. november 16-ai bevonulás előtt is parancsban foglalkozott a tisztikar által követendő magatartással. Mint a Tisztiparancsban olvasható, „tájékoztatta” a tiszteket arról, hogy a „nemzeti hadsereg fellépése és magatartása az entente hatalmak figyelmét a legnagyobb mértékben foglalkoztatja. Az ország érdeke megkívánja tehát, hogy a hadsereg ezen újabb szereplése alkalmából is a legkiválóbb benyomást gyakorolja. Ez csak úgy lehetséges, ha a hadsereg – mint a törvényes rend megtestesítője – tartózkodik minden cselekedettől, mely nem az ő megszabott hatáskörébe tartozik.” Ezért ismételten felhívta a tisztek figyelmét arra, hogy mindennemű politizálás tilos, kerülendő mindenfajta tendenciózus megnyilatkozás, nem engedélyezett a nyilvános helyeken való hangos és kicsapongó mulatozás, a különböző személyek letartóztatása – az ilyen feladatra megvannak a megfelelő szervek – tilos bárminemű önkényeskedés, illetve vallási kérdések nyilvános megvitatása.

Az állandó figyelmeztetések és intelmek ellenére is voltak elítélendő megnyilvánulásai a hadsereg tagjainak, de a katonai felső vezetés igyekezett ezeknek elejét venni, illetve „megtorolni” azokat. A konzervatív elveket valló katonai vezetők célja az egységes, fegyelmezett, hivatásának élő tisztikar kialakítása volt. Úgy vélték, ha visszatérnek a Monarchia időszakának előírásaihoz, külsőségeihez, akkor ez a cél megvalósítható lesz. Ehhez szükséges volt felszámolni a „vörös” és „fehér”, „közös” és „honvéd” ellentéteket. Utóbbi egyik végső „nagy erőpróbája” IV. Károly király 1921. áprilisi, illetve októberi visszatérési kísérlete volt. A tisztikar egy része a király, másik része a kormányzó mellé állt. Az októberi kísérlet fegyveres összetűzéssel is járt, melyben a kormányzóhoz hű erők diadalmaskodtak. A királyt támogató katonai felső vezetők ezt követően kiváltak a tényleges szolgálatból, míg a fiatalabb tisztek „bocsánatot nyertek”.

A király visszatérési kísérlete után konszolidálódott a helyzet a hadseregben, amely 1922. január 4-ével a magyar királyi honvédség nevet vette fel. Tábormokai és tisztjei között egyaránt megtalálhatóak voltak az egykori „közösök” és „honvédek”, „vörösök” és „fehérek”. Egyre inkább előtérbe került a katonai-szakmai szempont, és a trianoni békediktátum katonai előírásainak teljesítése vált a legfontosabb feladattá. A haderő létszáma 35 000 fő lehetett, melynek egyhuzsada lehetett tiszt, egytizenötöde altiszt. Az 1750 főnyi tisztikar illetve a katonai felső vezetés összetételének vizsgálata azt igazolta, hogy a származási kategóriák esetében a többség az ún. középrétegek alsó szintjén elhelyezkedő családokból került ki. Jelentős közöttük a katonatiszti család gyermeke és viszonylag magas a félárva, illetve az árva száma. Igen fontos tényező az is – melynek a későbbiekben még fontosabb szerepe volt –, hogy a katonai vezetők több mint ötven százaléka az elcsatolt területekről származott, s közülük számosnak a közvetlen családja is ott élt a két világháború közti években. A származás és az anyagi helyzet között is jól kitapintható az összefüggés, hiszen a katonai felső vezetésbe soroltak döntő többsége vagyontalan családból került ki és a taníttatás költségeit is többnyire az állam, illetve magánalapítványok viselték.

A taníttatás, illetve a tiszt hivatásra történő felkészülés a két világháború közötti időszakban vezetői beosztást betöltött katonák esetében több mint ötven százalékban a volt magyar királyi honvédség hadapródiskoláiban, illetve katonai akadémiáján (Ludovika Akadémia) történt meg, míg az ún. „közös” hadsereg katonai tanintézteiben kevesebb mint ötven százalék szerzte meg az ismereteit. Jelentősnek tekinthető azoknak az aránya is, akik a tiszt hivatásra való felkészülést már 10, illetve 14 éves korukban megkezdték. Az iskolákkal függ össze részben az idegennyelvek ismeretének kérdése is. A katonai felső vezetők szinte kivétel nélkül kitűnően beszéltek németül és igen sokan használták a franciát, de a kisebbségek nyelvét is valamilyen szinten. A legtöbb katonai elitbe sorolható tábornok és törzstiszt két-három nyelvet beszélt, de akadtak olyanok is, akik hat-hét nyelvet használtak kitűnően.

Az 1930-as évekre véglegesen kialakult az egységes magyar katonatisztikar, amely jelentősebb politikai megrázkódtatás nélkül szolgált a második világháború végéig. Igazi konfliktushelyzettel 1944. október 15–16-án találkozott amikor is a régi vagy az új hatalom mellé állás volt a kérdés. Ez természetesen leegyszerűsítése a dolgoknak, hiszen a hatalomátvétel/átadás körülményei nem voltak tisztázottak és egyértelműek a tisztikar előtt, s nagyon sokan vélekedtek úgy, hogy az országra támadó ellenségtől védik a hazát. Ez pedig politikai vélemények megnyilvánulása, illetve kinyilvánítása nélkül is arra ösztönözte a többséget, hogy tovább harcoljon, abban a reményben, hogy így cselekszik helyesen.

A harc és a háború azonban már csak néhány hónapig tartott. A magyar királyi honvédség, illetve az ország a második világháborút is a vesztesek oldalán fejezte be és ezzel az egykori haderő történelmi emlékké vált. Az 1945 után szerveződő hadsereg nem tekintette jogelődjének a volt magyar királyi honvédséget és annak tisztjeit, bár közülük többeket átvett soraiba, a többség sorsa azonban a hadseregből való kivasztás, a bíróságok előtt felelősségrevonás lett. Egykori hivatásos katonatisztek ezrei váltak segédmunkásokká, jobb esetben szakmunkásokká. Számukra a hivatásuk gyakorlása elérhetetlen vágyálommá vált, 1945 az ő életükben is valóságos sorsfordító dátum volt.